

Приходько І. І. доктор психологічних наук, професор,
Національна академія Національної гвардії України,
<https://orcid.org/0000-0002-4484-9781>

Тімченко О.В. доктор психологічних наук, професор,
Національний університет цивільного захисту України
<https://orcid.org/0000-0002-8733-8076>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена сучасному стану психологічного вивчення професійної діяльності конкретних спеціальностей у Національній поліції, Національній гвардії, Державній службі з надзвичайних ситуацій, Державній прикордонній службі, що входять до складу Міністерства внутрішніх справ України. Визначені та охарактеризовані попередній та основний етапи системно-структурного моделювання професійної діяльності фахівців конкретної спеціальності в межах МВС України.

Ключові слова: професіографія; професіографічний аналіз; професіограма фахівця; психограма; професійний психологічний відбір.

Вступ. Відомо, що основним методом психологічного вивчення професійної діяльності є професіографія. Професіографія – це загальний метод аналізу й опису трудової діяльності та умов праці, який використовується в усіх галузях науки. Психологічна професіографія є комплексом методів і технічних засобів, за допомогою яких отримана й оброблена вагома, з погляду психології, інформація про професію. Крім психологічних, у ній використовуються медичні, фізіологічні, соціологічні та інші методи різних наук про людину і працю, у результаті чого складаються професіограми – система соціально-економічних, технологічних, психофізіологічних знань про професію та організацію праці. Професіограма – це узагальнена модель успішного спеціаліста у даній галузі, а також науково обґрунтовані норми та вимоги професії до якостей особистості фахівця, які дозволяють ефективно її виконувати [1].

Професіографічний підхід до вивчення особливостей діяльності суб'єкта включає в себе: (а) схеми вивчення професії; (б) комплекс методів вивчення; (в) правила організації експерименту.

В.І. Барко пропонує задачно-особистісний підхід, при якому спочатку виділяються одиниці діяльності по типу модулів [2]. Основою модуля є певна професійна задача, пов'язана з особистісними якостями суб'єкта. Таким чином, одна частина модуля включає

об'єктивні професійні задачі, результати праці, а також професійні знання, уміння, навички; інша частина модуля містить психологічні характеристики суб'єкта, необхідні для виконання об'єктивних задач, а також знання, психологічні дії, особистісні якості та ін. [3].

Розглядаючи сутність професіографічного опису як методу психологічного вивчення професійної діяльності, М.В. Макаренко зазначає, що він полягає в цілеспрямованому, організованому процесі, який включає збір інформації щодо оцінки значущості різних фізіологічних, гігієнічних, ергономічних, соціально-психологічних та інших аспектів діяльності [4]. З цією метою при проведенні професіографії використовуються різні традиційні методи: вивчення даних літератури, звітних документів, що характеризують особливості праці, бесіди, спостереження та експеримент, які доповнюються об'єктивною реєстрацією робочих операцій, оцінкою функціонального стану організму працюючих, різними формами самоспостереження й самозвіту. Оцінку складності кожної спеціальності можна одержати з офіційних та інших документів (інструкцій, настанов, керівництв з експлуатації технічних засобів, нормативних документів з підготовки та визначення рівня кваліфікації фахівців тощо).

За змістом виділяють два типи професіограм: комплексні і спеціальні (часткові). Комплексна професіограма

полягає в усебічному описі професійної діяльності, заснованому на результатах досліджень усіх галузей ергономіки і спеціальних (технічних, економічних, організаційних тощо) дисциплін. У спеціальній професіограмі зосереджено вузькоспеціальні найважливіші характеристики, необхідні для виконання конкретних завдань [5].

Професіограма повинна відповідати ряду вимог:

✓ чітко визначати предмет та основні результати праці;

✓ обґрунтовано підкреслювати направленість праці на благо конкретної людини (гуманістичний людиноцентризм);

✓ не виділяти окремі складові професії, доцільно описувати її цілісно у системі характеристик, особливо підкреслюючи її пріоритетні складові;

✓ показувати можливі шляхи розвитку людини засобами професії, динаміку психічних новоутворень у процесі праці, яка дозволяє людині обирати оптимальний напрям зростання з урахуванням своєї індивідуальності; показувати перспективи змін у самої професії;

✓ мати направленість на вирішення практичних задач (професійного відбору, навчання, раціоналізації та підвищення ефективності діяльності);

✓ відображувати професійно важливі якості, що не компенсуються.

У змісті професіограми слід відбити загальні (об'єктивні й суб'єктивні) особливості професійної діяльності: виділити основні дії і операції, їх послідовність і взаємозумовленість; указати на необхідний обсяг спеціальної підготовки, знань, умінь і навичок; визначити режим праці й відпочинку, санітарно-гігієнічні умови, фактори екстремального впливу на суб'єкт праці; виявити характерні психофізіологічні стани (монотонність, стомленість, емоційна напруженість, фізично важка праця тощо); визначити обсяг і характер інформації, що переробляється; охарактеризувати технологічні аспекти, устаткування, що використовувалося, тощо [6].

Таким чином, із численних трактувань професіограм, які наведено у працях С.П. Бочарової, В.І. Барка, М.В. Макаренка та ін., можна зробити висновок, що її сутність полягає в систематизованому опису характеристик конкретної професійної

діяльності (завдань, функцій, результатів, умов праці тощо), соціальних, психологічних та інших вимог до суб'єкта професії і, виходячи з них, визначенні необхідних професійно важливих якостей особистості, що становлять основу професійної придатності людини. Ці відомості мають міститись у ключовому компоненті будь-якої професіограми – психограмі, тобто опису психологічних особливостей конкретної професійної діяльності та професійно важливих особистісних якостей.

Теоретичне підґрунтя. За останні роки вітчизняні науковці проявляють практичний інтерес до професіографічного дослідження професій системи МВС України. Зокрема, у Національній гвардії України (НГУ) на сьогодні розроблені професіограми основних спеціальностей, діяльність яких проходить в особливих умовах. Так, авторським колективом (І.В. Воробйова, І.І. Приходько, Я.В. Мацегора та ін.) були розроблені професіограми військовослужбовців спеціальних моторизованих військових частин, військовослужбовців підрозділів спеціального та оперативного призначення та ін. [7]. У них викладені основні вимоги, що висуваються до кандидата на відповідні посади, у яких відображені необхідні професійно важливі емоційно-вольові якості, комунікативні, мотиваційні, інтелектуальні та інші особливості.

Аналізуючи професійну діяльність військовослужбовців НГУ різних спеціальностей встановлено загальні ознаки, які характерні для будь-якого виду військової праці в НГУ, а також специфічні особливості конкретної професії, що мають місце в усіх її складових: цілях, завданнях, функціях, результатах військової праці, умовах, змісті й технології її здійснення. Доведено, що службово-бойову діяльність військовослужбовців НГУ різних спеціальностей залежно від умов виконання доцільно поділяти на два періоди: повсякденна діяльність у звичайних умовах і виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах.

У результаті вивчення професійної діяльності військовослужбовців підрозділу НГУ з охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав М.І. Товма розробив

психограму цього військового фахівця [8]. Він встановив, що до важливих особливостей уваги і спостережливості відносяться: спроможність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому і сторонні подразники; вміння розподіляти увагу при виконанні декількох дій, функцій, завдань; вміння концентрувати увагу при виконанні пропускового режиму; вміння розрізняти особливості облич людей інших національностей та рас; вміння за візуальними ознаками визначати душевний стан людини, наявність в неї зброї, заборонених речовин (вибухівки, отруйних речовин).

А.М. Желаго у проведеному професіографічному дослідженні визначив зміст професійно важливих якостей військовослужбовців підрозділів НГУ з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, до яких він відніс: здатність налаштовувати конвойованих до безумовного виконання правил конвоювання, викликати до себе почуття покори; вміння швидко, вірно вибрати форму відносин в залежності від психологічного стану й індивідуальних якостей особи, яка підлягає конвоюванню (етапуванню); здатність визначити можливі альтернативні шляхи вирішення однієї і тієї ж задачі, вибрати найбільш ефективні заходи щодо вирішення завдання; вміння прийняти правильне рішення за браком інформації, вірно визначити напрямок діяльності; відчуття наявності проблеми там, де здавалось, що вже все вирішене та ін. [9].

На підставі проведеного професіографічного аналізу професійної діяльності офіцерів технічного профілю НГУ Н.С. Кучеренко визначила провідні індивідуально-психологічні особливості, які впливають на ефективність виконання ними службово-бойової діяльності та успішність службово-бойової підготовки курсантів: професійна мотивація; професійне мислення; емоційно-вольова сфера; комунікативні здібності [10]. Також проведене авторкою дослідження дозволило внести відповідні зміни до системно-структурної моделі професійної діяльності офіцера з експлуатації і ремонту озброєння й техніки НГУ, здійснити психологічну корекцію її об'єктивних та суб'єктивних характеристик, основних професійних завдань, соціально-психологічних функцій, результатів праці,

професійно-рольових характеристик діяльності, вимог до знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей особистості, у результаті чого були уточнені професіограма та психограма сучасного офіцера технічного профілю НГУ.

Н.В. Юр'єва у дослідженні психологічних особливостей військовослужбовців підрозділів НГУ з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних встановила, що переважна більшість обстежених військовослужбовців мають високі показники стресостійкості, проте в офіцерів вона вища, ніж у військовослужбовців військової служби за контрактом [11]. Це відбивається як на показниках загальної життєстійкості, так і на показниках копінг-стратегій та дієвості системи стресостійкості (соціально-психологічній адаптивності і відчутті внутрішнього благополуччя). Проведений авторкою аналіз особливостей мотиваційної сфери засвідчив, що офіцери підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних більш схильні здійснювати так звані «вибір майбутнього», а військовослужбовці-контрактники більше орієнтовані на стабільність. В обох досліджуваних групах вектор потребової сфери спрямований у напрямку виконання місії обраної професії правоохоронця. Проте існують певні відмінності щодо способу підтримання цього вектора. Потребова сфера військовослужбовців-контрактників менш інтегрована (ієрархізована) і, відповідно, менш здатна спонукати до розвитку, вона зорієнтована на відтворення наявного рівня задоволення потреб. Офіцерам притаманна висока ієрархізованість, яка і забезпечує здатність до самодетермінізму, саморозвитку.

Аналіз наукових досліджень та публікацій показав, що вивченням проблеми професіографічного опису діяльності підрозділів органів внутрішніх справ (ОВС), Національної поліції України займались Д.О. Александров, М.І. Ануфрієв, В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, С.М. Ірхіна, Л.І. Казміренко, Г.О. Юхновець та ін. [12; 13].

Так, досліджуючи профорієнтацію та професійний психологічний відбір в ОВС України, С.М. Ірхіна розробила професіограму керівника органу (підрозділу) внутрішніх справ України [13]. Авторкою було встановлено професійно

важливі якості, необхідні для ефективної професійної діяльності керівника ОВС, основні з яких: здатність до швидкодії в умовах дефіциту часу, розвинені якості уваги (стійкість в умовах, що відволікають, прискорене переключення, розподіл при виконанні декількох дій), уміння диференційовано оцінювати суперечливу інформацію, здатність знаходити доцільну форму спілкування в залежності від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника (комунікативна діагностика), здатність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях, приймати рішення за умов дефіциту інформації, критично аналізувати ситуацію. Також нею були встановлені негативні особистісні риси: довірливість, повільність, жорстокість, брутальність, нестриманість, безвідповідальність, агресивність, замкнутість, байдужість та ін.

О.М. Кретчак у результаті професіографічного дослідження розробила психограму міліціонера державної служби охорони (ДСО) з конкретними критеріальними частинами, тобто конкретними числовими показниками, які характеризують достатність розвитку професійної готовності до виконання професійних завдань із охоронної діяльності [14]. Автором було встановлено, що серед масиву «успішних» категорій працівників ДСО статистично критеріальними є показники: для міліціонерів з охорони кредитно-фінансових установ – проста зорово-моторна реакція, складна зорово-моторна реакція, оперативна пам'ять, переключення та розподіл уваги, інтелект, вміння професійно спілкуватися, емоційна сталість, самоконтроль поведінки; для міліціонерів груп затримання – проста зорово-моторна реакція, оперативна пам'ять, переключення та розподіл уваги, швидкість мислення, інтелект, незалежність, впевненість у собі, організаторські здібності, активність, рухливість, енергійність, уміння професійно спілкуватися; для міліціонерів з охорони об'єктів народного господарства – проста зорово-моторна реакція, швидкість мислення, інтелект, незалежність, впевненість в собі, організаторські здібності, сміливість, здатність до розумного ризику, здатність працювати в групі, соціальна сумісність; для міліціонерів спеціального підрозділу міліції охорони «Титан»: проста

та складна зорово-моторні реакції, координація рухів, швидкість мислення, емоційна сталість, незалежність, впевненість у собі, організаторські здібності, почуття обов'язку, відповідальність, емоційна витривалість.

О.В. Романенко розробила психограму практичного психолога ОВС та запропонувала систему активної підготовки практичного психолога для розвинення адекватної професійної «Я – концепції», розвитку вміння спілкуватися різноманітними засобами з об'єктами професійного впливу, розвинення здібностей до фасилітативного впливу [15]. Авторкою було психологічно обґрунтовано систему активного соціально-психологічного навчання психологів ОВС, яка спирається на психографічні вимоги до даного виду діяльності. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що самооцінка професійних особистісних проявів практичного психолога ОВС в порівнянні з психологами системи освіти завищена за такими показниками, як врівноваженість, діяльність, енергійність, вимогливість до себе, вміння безпомилково оцінювати ситуацію, що відповідає вимогам служби в ОВС.

Н.П. Тарнавська розробила професіограму та психограму вихователя приймальника-розподільника для неповнолітніх МВС України [16]. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що домінуючою якістю є емоційна стійкість при прийнятті відповідальних рішень, що дає можливість стверджувати, що емоційне забарвлення, емоційна стійкість, гнучкість та динамічність є невід'ємними складовими професійної діяльності, пов'язаної з вихованням, і характеризують загальний стиль поведінки вихователя-професіонала. Однак для вихователів приймальника-розподільника для неповнолітніх професійно важливими виявилися, на думку автора, якості, що характеризують творчий потенціал особистості, та якості, що стосуються принципів і особливостей ставлення до неповнолітніх правопорушників, дозволяють ефективно здійснювати профілактичний і виховний вплив на них, брати участь у розслідуванні злочинів.

За останній час велика кількість професіографічних досліджень різних спеціальностей була проведена у Державній службі України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України). Зокрема, В.М. Корольчук під час вивчення професійної діяльності рятувальника за стресових умов встановила, що високий рівень стресостійкості у рятувальників залежить від індивідуально-психологічних властивостей (високий рівень емоційно-вольової регуляції, професійна мотивація, особистісна та ситуативна тривожність, тощо) [17]. Авторка виділила особистісні якості рятувальника, які сприяють ефективній професійній діяльності, основні з яких – висока самооцінка, емоційна лабільність, низький рівень агресивності, високий рівень урівноваженості та впевненість у собі.

С.М. Миронець у професіографічному дослідженні визначив зміст професійно важливих якостей рятувальників, до яких віднесено такі: психологічні (увага, пам'ять, мислення та воля), фізіологічні (відповідають за зміст та умови виконання професійної діяльності), ергономічні (стан центральної нервової системи, стійкість до монотонії та імпульсивність), соціально-психологічні (комунікабельність та емпатія) та інженерно-психологічні властивості (стан опорно-рухової системи і рівень самоконтролю) [18].

Здійснюючи професіографічний аналіз діяльності фахівця служби пожежогасіння пожежної охорони, В.В. Вареник встановив, що домінуючою ознакою психологічних особливостей діяльності фахівця є високий рівень нервово-психічної стійкості, високий рівень розвитку основних показників уваги, психофізіологічних функцій зорового і слухового аналізаторів, сильна нервова система та високий інтелектуальний рівень, низький рівень тривожності, висока стійкість рівноваги [19].

Л.О. Гонтаренко здійснила професіографічний аналіз діяльності працівників чергово-диспетчерської служби ДСНС України, у результаті чого було доведено, що ефективність професійної діяльності персоналу чергово-диспетчерської служби екстреного виклику ДСНС, як однієї з основних в ланцюгу дій всіх оперативно-рятувальних підрозділів щодо реагування на надзвичайні ситуації, залежить від комплексу професійно

важливих якостей працівників, який, за результатами професіографічного опису, має використовуватися при професійно-психологічному відборі та психологічному супроводженні діяльності персоналу [20]. Серед основних професійно важливих якостей працівників чергово-диспетчерської служби екстреного виклику ДСНС України достовірно виділені максимально значущі атенційні, мнемічні, моторні, імажинітивні, емоційні, вольові, мовні та комунікативні якості, а також провідні мотиви професійного вибору працівників чергово-диспетчерських служб екстреного виклику ДСНС України.

Л.О. Гонтаренко виділені та описані основні психологічні типи працівників чергово-диспетчерської служби екстреного виклику ДСНС України, які мають загальні психологічні особливості, а саме: активно-послідовний, тривожно-інтровертований, імпульсивний та активно-імпульсивний тип працівників серед фахівців «Служби 112»; імпульсивно-гіпостенічний, пасивно-залежний, невротично-боязливий та гіпертимний тип працівників серед фахівців чергово-диспетчерської служби. Нею розроблено та запропоновано алгоритм (вирішальне правило) отримання психологічної інформації стосовно придатності особистості до диспетчерського виду діяльності в межах ДСНС України.

У дисертаційному дослідженні С.М. Мордюшенка, присвяченому професіографічному аналізу діяльності кінологів-рятувальників ДСНС України, було визначено структуру професійно важливих якостей рятувальників кінологічної служби, до яких відносяться: мотивація, моторний, вольовий, когнітивний, емоційний та типологічний компоненти [21]. Також встановлено зв'язок між професійно важливими якостями кінологів-рятувальників ДСНС України та їхнім професійним досвідом. Виявлено, що у структурі професійних хвороб кінологів-рятувальників переважають хвороби кістково-м'язової системи та травми м'язів і суглобів, також під дією стрес-факторів можуть виникати хвороби серцево-судинної системи. Визначено психологічний зміст основних професійних завдань кінологів-рятувальників ДСНС України. Доведено, що діяльність кінологів-рятувальників є

надзвичайно екстремальною та несе в собі пряму загрозу здоров'ю фахівця.

Автором виявлено, що для досвідчених рятувальників кінологічних підрозділів провідними є такі мотиви: прагнення до роботи, пов'язаної з наданням допомоги іншим людям; можливість мати стабільний зарібок; змістовний інтерес до роботи в рятувальних підрозділах; прагнення до ризику, небезпеки, можливості проявити себе; прагнення до морального задоволення від роботи. У початківців головними є такі мотиви: прагнення до морального задоволення від роботи; прагнення до роботи, пов'язаної з наданням допомоги іншим людям; змістовний інтерес до роботи в рятувальних підрозділах; прагнення до ризику, небезпеки, можливості проявити себе; прагнення «себе перебороти», змінити характер, стати впевненішим тощо.

Проведений А.Г. Снісаренко професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту дав можливість виокремити такі особливості професійної діяльності фахівця, як: висока відповідальність як керівника за прийняті рішення, вчинки та дії; дефіцит часу й відсутність належної інформації, що потрібна для організації відповідних дій та прийняття рішення; невизначеність завдання у зв'язку з незвичністю й складністю просторового орієнтування в незнайомій місцевості; неперервність нервово-психічного напруження, що спричинене систематичною роботою в небезпечному середовищі (при високій температурі, шумі, високій густині диму, підвищеній вологості, обмеженій видимості); постійна загроза для здоров'я й життя (можливі обвалення будівельних конструкцій, вибухи парів і газів); емоційні та стресові розлади (винесення травмованих людей, загибель товариша по службі); значні фізичні навантаження, що виникають внаслідок високого темпу роботи з рятування людей і гасіння пожеж, розбирання конструкцій, перенесення пожежно-технічного обладнання на значні відстані; труднощі, зумовлені необхідністю проведення робіт в обмеженому просторі (у тунелях, підземних галереях, газопровідних і кабельних комунікаціях); неочікувані перешкоди, що ускладнюють виконання оперативної задачі; дискомфортний стан через перебування в

бойовому одязі та спорядженні [22]. Автором розроблено психограму начальника караулу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, яка набула вигляду багаторівневої структури професійно важливих якостей: на першому, найбільш важливому рівні, знаходяться інтелектуальні професійно важливі якості; на другому рівні – управлінські професійно важливі якості; на третьому рівні – емоційно-вольові якості та на четвертому рівні – мнемічні професійно важливі якості.

Аналізуючи професіографічні дослідження, які проводилися у Державній прикордонній службі України (ДПСУ), необхідно відмітити, що вони проведені лише за окремими обліковими спеціальностями, діяльність яких підпадає під особливі умови її виконання. Так, О.М. Ставицький вдосконалив професіограми начальника відділення інспекторів прикордонної служби, заступника начальника відділення інспекторів прикордонної служби та старшого інспектора ДПСУ [23].

На основі принципів методології професіографічного дослідження С.О. Філіппов розробив програму вивчення значущих чинників професійної діяльності офіцера-оперативника ДПСУ та з'ясував відповідні професійно-значущі властивості, які необхідні офіцеру для ефективної професійної діяльності [24]. Автор визначив систему найбільш суттєвих вимог професійної діяльності, що дозволяють здійснити оптимальну реалізацію професійного потенціалу працівника. Так, у структурі особистості офіцера-прикордонника виокремлюються такі психологічні підструктури, як професійна спрямованість (мотиви, ціннісні орієнтації, професійна позиція, соціально-професійний статус); професійна компетентність (комунікативна, спеціальна, екстремальна професійна та аутокомпетентність); професійно важливі властивості (інтелектуальні та управлінські здібності, емоційно-вольова стійкість та ін.); професійно значущі психофізіологічні властивості (особливості вищих психічних функцій; сенсорно-перцептивні, психомоторні якості та фізичні властивості).

Таким чином, проведений аналіз наукових розробок з питань професіографічного аналізу основних

спеціальностей в межах МВС України свідчить про те, що за роки незалежності було здійснено значну кількість досліджень з зазначених питань. У різних формуваннях МВС України – Національній гвардії України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Державній прикордонній службі України – проведені ґрунтовні професіографічні дослідження для багатьох облікових спеціальностей та за їх результатами складені професіограми, психограми та акмеограми фахівців. Проте досить багато спеціальностей все ще залишаються поза увагою дослідників та потребують термінового вивчення для покращення якості проведення професійного психологічного відбору кандидатів на відповідні спеціальності, а також психологічної роботи з особовим складом.

Методи дослідження. При написанні статті нами використовувалися методи теоретичного дослідження, або як їх ще називають, методи теоретизації, які забезпечили реалізацію теоретичних пізнавальних дій щодо предмета нашого дослідження. Саме методи теоретизації дали нам можливість не тільки узагальнити основні ідеї, що були використані вітчизняними дослідниками при проведенні професіографічного аналізу основних спеціальностей в системі МВС України, а й побудувати власний пізнавальний акт, при якому сутність досліджуваного явища стала найбільш доступною та змістовно розкритою. Теоретичне дослідження не тільки забезпечило більш-менш повне з'ясування сутності досліджуваного явища, а й виявило основні закономірності його існування, взаємодії з іншими явищами, рушійні сили розвитку структурно-функціонального моделювання професійної діяльності фахівців Міністерства внутрішніх справ України.

Результати і обговорення. Ефективний професійний психологічний відбір повинен ґрунтуватися на виявленні й зіставленні особистісних характеристик конкретного суб'єкта діяльності з існуючою моделлю професії, яка включає як основні професійно важливі якості та мотиви діяльності, що дозволяють досягти професіоналізму (акмеологічні інваріанти), так і психологічні якості, що негативно

впливають на ефективність професійної діяльності.

Професіографічний (акмеографічний) підхід до вивчення професійної діяльності фахівців системи МВС України повинен ґрунтуватися на застосуванні комплексу методів, зокрема таких, як: аналіз документації, експертна оцінка, бесіда, спостереження, аналітична професіографія й акмеографія.

Аналіз документів та інтерпретація отриманих даних необхідні для:

- ✓ обґрунтування мети конкретної професійної діяльності;
- ✓ виявлення основних завдань і функціональних обов'язків фахівців МВС України;
- ✓ визначення системи необхідних знань, умінь і навичок, основних вимог, які висуваються до конкретних спеціалістів;
- ✓ установлення умов, характеру праці та їх специфіки.

У процесі дослідження також вивчаються статuti, накази, інструкції, розпорядження, настанови тощо. Основним критерієм відбору документів визначається їх значущість як джерела інформації про зміст, сторони, властивості та умови професійної діяльності з конкретних досліджуваних професій. Дані, отримані в результаті вивчення документів, треба доповнювати і коригувати за допомогою матеріалів аналізу літератури, бесіди, експертної оцінки, спостереження.

Експертна оцінка використовується для визначення системно-структурних блоків об'єктивних і суб'єктивних характеристик професійної діяльності та їх взаємозв'язків, специфічних особливостей, характерних для кожного виду спеціальностей, а також уточнення і доповнення інформації, отриманої під час аналізу літературних джерел з проблеми дослідження. Експертами можуть бути офіцери, які проходили службу на керівних посадах у підрозділах і частинах Національної поліції, Національної гвардії, ДСНС, ДПС України, та професорсько-викладацький склад закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Відбір експертів, як правило, повинен проводитися за такими критеріями:

- ✓ успішність проходження служби у поєднанні з професійним авторитетом у середовищі товаришів по службі;

Питання психології

- ✓ професійне довголіття (стаж за фахом більше 20 років);
- ✓ військово-професійна класність (майстер і клас I);
- ✓ військова служба в оперативних частинах та підрозділах спеціального призначення;
- ✓ участь у бойових діях, спеціальних операціях, миротворчих місіях, у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації державного рівня;
- ✓ наявність наукового ступеня й ученого звання.

Одним із методів збирання інформації про професійну діяльність є бесіда з фахівцями різних видів спеціальностей. Завданнями бесіди можуть бути такі:

- ✓ формування групи експертів;
- ✓ уточнення цілей, завдань, функцій, змісту та результатів досліджуваної професійної діяльності;
- ✓ виявлення особливостей професійної діяльності у звичайних та екстремальних умовах;
- ✓ визначення професійно важливих якостей і психологічних якостей, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності;
- ✓ виявлення й аналіз професійно значущих мотивів, покладених в основу вибору професії в сучасних умовах.

Спостереження за діяльністю правоохоронців, військовослужбовців, рятувальників та працівників МВС України, важливим принципом якого є порівняльний підхід під час вивчення професій, допомагає виявити професійно значущі особливості різних психічних процесів шляхом вивчення і зіставлення зовнішніх проявів діяльності. Спостереження дає змогу уточнити отримані відомості про відповідність реальної служби вимогам наказів, настанов, директив, розпоряджень та інших керівних документів, що регламентують професійну діяльність, доповнити дані про психічне напруження, що виникає у діяльності фахівців МВС за звичайних та екстремальних умов (під час виконання оперативних, спеціальних, службово-бойових завдань, у разі виникнення надзвичайних ситуацій, у процесі проведення навчань тощо). Це, у свою чергу, дає можливість краще усвідомити причини успіху і труднощів в оволодінні конкретною спеціальністю, а також чіткіше

виявити психологічну структуру професійної діяльності конкретного фахівця системи МВС України у цілому.

Основними методами психологічного вивчення професійної діяльності різноманітних спеціальностей в межах МВС України повинні стати аналітична професіографія й акмеографія. Акмеографічний підхід, який розвиває досягнення сучасної професіографії, дозволяє вивчити феноменологію індивідуальних і групових суб'єктів професійної діяльності, закономірності, механізми, умови та фактори їхнього продуктивного розвитку і здійснення вибраної життєвої стратегії. При цьому професіографія (акмеографія) дає змогу всебічно розкрити особливості конкретної професійної діяльності, визначити умови та фактори приведення її в оптимальний стан у сучасних умовах, що постійно змінюються.

Відмітною рисою акмеологічного підходу у процесі аналізу професійної діяльності фахівців системи МВС України є виділення акмеологічного компонента або акмеологічних інваріантів, які орієнтують конкретного фахівця на виконання всіх функцій професійної діяльності раціональним чином, тобто в рамках найпродуктивнішої моделі, алгоритму і технології цілісного процесу.

Доречі, аналітична професіографія як метод системного аналізу професійної діяльності є структурою порівневого вивчення різних етапів роботи. У ній розкриваються не окремі характеристики професії, а узагальнюються нормативні й морфологічні компоненти психологічної структури професійної діяльності. Цей підхід дає можливість виявити конкретні взаємозв'язки між зовнішніми (об'єктивними) і внутрішніми (суб'єктивними) складниками процесу діяльності як єдиного цілого. Ознаки основних компонентів професійної діяльності розглядаються не окремо, а як цілісна система показників, що нормативно орієнтують, організують виконання професійних дій суб'єкта діяльності.

Психологічне вивчення професійної діяльності фахівців різних спеціальностей повинно проводитися у два етапи: попередній і основний.

На попередньому етапі визначається мета, завдання, зміст і структурні

Питання психології

компоненти різних видів діяльності, виявляються головні передумови успішності роботи та умови, які позитивно і негативно впливають на якість професійних функцій конкретного фахівця. Після цього проводиться аналіз отриманих даних та їх порівняльна оцінка, поєднуються різні види діяльності в єдині категорії спеціальностей, які були схожі за змістом, умовами праці, вимогами щодо професійно важливих якостей і психологічних властивостей особистості фахівця. Схему попереднього етапу вивчення професійної діяльності офіцерів різних спеціальностей наведено на рис. 1.

Аналіз професійної діяльності фахівців системи МВС України різних спеціальностей дозволяє виявити загальні ознаки, що органічно сполучаються і є характерними для будь-якого виду діяльності в межах МВС України, та специфічні особливості конкретної професії, що мають місце в усіх її складниках: цілях, завданнях, функціях, результатах військової праці, умовах, змісті та технології її здійснення.

До загальних ознак професійної діяльності фахівців МВС України відносять такі, як:

- ✓ соціальна обумовленість і регламентованість професійної діяльності законодавством, статутами, наказами, розпорядженнями тощо;
- ✓ поліфункціональність, яка виявляється у поєднанні різноманітних завдань і функціональних обов'язків;
- ✓ комплексність, що зумовлена одночасною досить інтенсивною залученістю у процесі професійної діяльності фахівця практично до всіх систем праці: «людина – людина», «людина – техніка (озброєння)», «людина – знакова система» тощо;
- ✓ екстремальність умов виконання функціональних обов'язків;
- ✓ колективний характер праці;
- ✓ психолого-педагогічне і психофізіологічне супроводження професійної діяльності;
- ✓ творчий пошук новаторських підходів та інноваційних технологій у межах посадових обов'язків.

Рис. 1. Попередній етап системно-структурного моделювання професійної діяльності фахівців різних спеціальностей системи МВС України

Аналіз професійної діяльності конкретного фахівця МВС України свідчить, що залежно від умов її виконання у ній розрізняються два періоди: повсякденна діяльність у звичайних умовах та виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах.

Служба в системі МВС України належить до таких видів діяльності, які завжди пов'язані з екстремальними умовами

й елементами ризику для здоров'я та життя [25]. Тому загальну характеристику екстремальних факторів та механізми розвитку психічних реакцій і станів людини розглянемо докладніше.

Аналізуючи працю фахівців МВС України під час повсякденної діяльності, необхідно зазначити, що вона проходить в умовах депривації, монотонії і комбінованого впливу інших несприятливих

факторів, що спричиняють тривале психічне напруження, виснаження адаптаційних механізмів і виникнення різних психічних розладів, які призводять до значного зниження працездатності й ефективності діяльності [26]. У процесі впливу негативних професійних факторів людина, яка потрапила у незвичайне середовище перебування, стикається з новими для неї вимогами до властивостей особистості, уперше усвідомлює свої здібності та функціональні резерви організму і відповідно перебудовує себе. При цьому індивідуальне реагування набуває форми певного стилю поведінки залежно від рівня розвитку пізнавальних процесів, типу темпераменту, характеру, загальних здібностей, рівня знань, досвіду, інтересів тощо. Це можуть бути нормальна професійна діяльність і неадекватне реагування, яке виникає епізодично у вигляді відмов від діяльності, помилок, омани, що призводить до конфліктних ситуацій з командирами та товаришами по службі [26].

Розглядаючи професійну діяльність фахівців різних спеціальностей МВС України, що проходить в умовах, наближених до бойової обстановки (під час виконання спеціальних оперативно-службових, службово-бойових та боєвих завдань), необхідно зазначити, що для неї характерні надзвичайно швидка зміна видів праці, висока ймовірність виникнення реальної вітальної загрози і значні психоемоційні навантаження, які безпосередньо відбиваються на якості професійної діяльності, функціональному стані фахівців [27].

Екстремальні фактори посідають особливе місце в ієрархії зовнішніх подразників організму людини. У спеціальній літературі поняття «екстремальний» співвідноситься із крайнім, граничним, таким, що виходить за рамки звичайного, надзвичайним впливом [28]. Під екстремальними розуміють досить жорсткі умови середовища, які не адекватні вродженим і набутим властивостям організму.

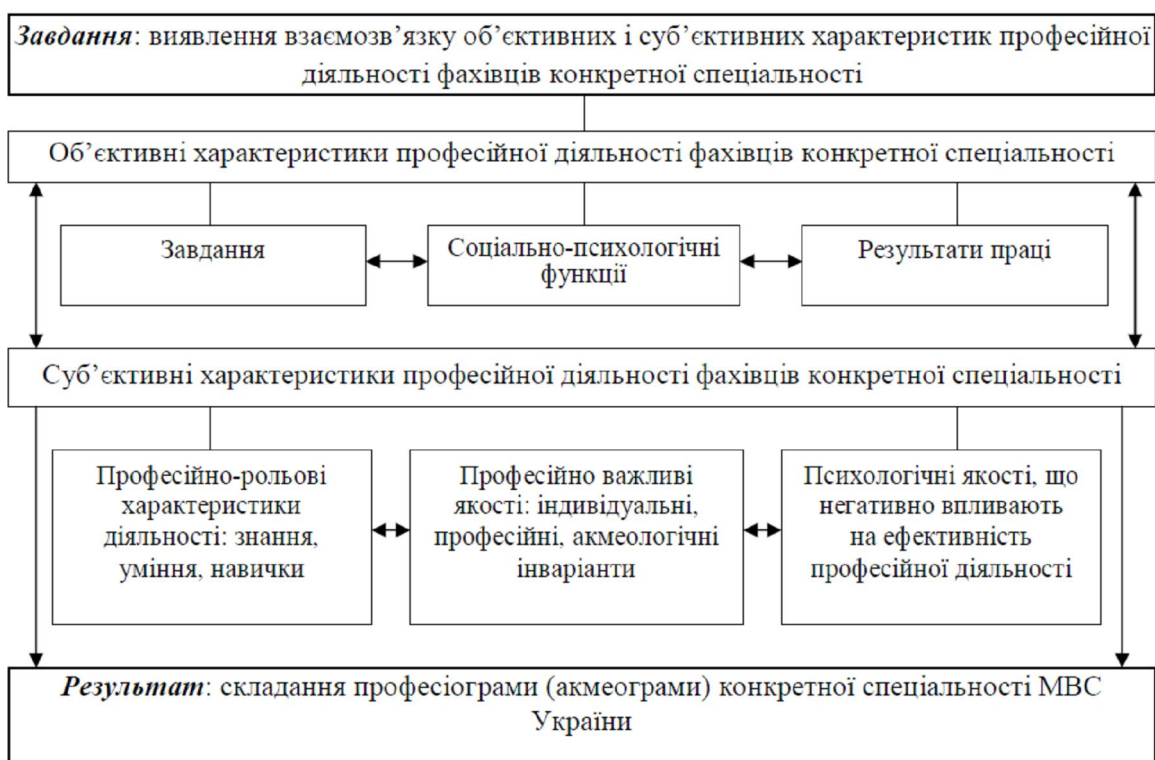
У психологічному аспекті як екстремальні розглядаються умови життя і діяльності людини, що характеризуються непередбачуваністю, неупорядкованістю майбутнього при несформованості,

нез'ясовності для суб'єкта способів досягнення мети, коли у відповідь на дію цих несприятливих умов (факторів) можуть виникати стани крайньої напруженості функціональних систем організму, що характеризуються вираженою напруженістю механізмів адаптації з явищами дезадаптації і дезорганізації професійної діяльності.

На практиці проблема впливу екстремальних факторів на людину має кілька аспектів: прогнозування наслідків такого впливу на людей і прогнозування поведінки людей в екстремальних ситуаціях. Розв'язання цих проблем є досить актуальним для психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців конкретних спеціальностей МВС України, які виконують професійні обов'язки в особливих умовах. Тому у процесі проведення професійного психологічного відбору фахівців МВС України для повсякденної діяльності треба враховувати індивідуальні реакції організму на вплив різних екстремальних факторів та умов праці в обстановці, максимально наближеній до бойової, і виявляти необхідні потенційні професійно важливі якості з метою прогнозування ефективності професійної діяльності різних фахівців під час виконання професійних завдань, що дозволить скоротити санітарні та психогенні втрати і підвищити боєздатність органів та підрозділів МВС України.

Метою основного етапу психологічного вивчення професійної діяльності фахівця конкретної спеціальності в системі МВС України є розробка їх професіограм [26]. Спочатку вивчаються особливості конкретної спеціальності, визначається мета, завдання, соціально-психологічні функції і результати праці даного виду професії в системі МВС України. Потім виявляються взаємозв'язки об'єктивних і суб'єктивних характеристик професійної діяльності фахівців конкретних спеціальностей; визначаються професійно-рольові характеристики (знання, уміння і навички) та професійно важливі якості. Наприкінці виявляються психологічні якості, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності фахівця даної спеціальності в межах МВС України. Зміст основного етапу психологічного вивчення професійної діяльності схематично наводиться на рис. 2.

Питання психології

Рис. 2. Основний етап системно-структурного моделювання професійної діяльності фахівців конкретної спеціальності МВС України

Завершенням основного етапу психологічного вивчення професійної діяльності фахівця МВС України повинно стати складання професіограм (акмеограм) кожного блоку спеціальностей.

На ефективність професійної діяльності фахівця істотно впливатимуть різні зовнішні та внутрішні фактори.

До зовнішніх факторів можна віднести такі, як:

- ✓ соціально-економічна і політична стабільність служби;
- ✓ службово-функціональні взаємини між суб'єктами й об'єктами професійної діяльності (лінійні та функціональні зв'язки);
- ✓ психологічний клімат у підрозділі;
- ✓ умови праці (звичайні й екстремальні), побуту тощо.

До внутрішніх факторів відносять:

- ✓ рівень професійної підготовленості фахівця (набуті знання, уміння і навички);
- ✓ сформованість професійно важливих якостей та акмеологічних інваріантів, що дозволяють досягти оптимального рівня професійного розвитку, самовдосконалення і самореалізації фахівця, забезпечення високого рівня мотивації досягнень у професійній діяльності.

Професійна діяльність потребує від фахівців МВС України певної системи і послідовності дій, які є взаємозалежними і створюють певну психологічну структуру. Професійна діяльність є найбільш результативною, коли структура особистості фахівця відповідає основним вимогам, які висуваються до конкретної професійної діяльності. Такий збіг можливий за умов, якщо фахівець має необхідні професійно важливі якості – сукупність не тільки індивідуальних психологічних і професійних якостей, які розкриваються і розвиваються у процесі професійної діяльності, але й акмеологічних інваріантів, що виступають основними мотивами, головними побудниками до активного й ефективного виконання конкретної праці, розвитку конструктивних відносин у колективі й особистісного професійного зростання. Тому особливе місце займатиме вивчення мотивації вибору конкретної професії в системі МВС України, що, на нашу думку, обов'язково слід урахувувати у процесі аналізу ефективності будь-якого виду професійної діяльності [29].

Висновки. Таким чином, специфікою складання професіограм фахівців МВС України є розгляд взаємозв'язків об'єктивних і суб'єктивних характеристик

Питання психології

професійної діяльності з урахуванням, з одного боку, більш високих вимог, які висуваються до певних індивідуально-психологічних якостей конкретного спеціаліста і які є професійно важливими

для конкретного виду діяльності, а з іншого, – необхідністю здійснення професійної діяльності в екстремальних умовах під впливом стрес-факторів підвищеної інтенсивності.

Список використаних джерел

1. Приходько, І. І. (2008). Професійний психологічний відбір майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України. Акад. ВВ МВС України.
2. Барко, В. І. (2002). Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект). Ніка-Центр.
3. Барко, В. І., Ірхін, Ю. Б., & Нецерег, Т. В. (2007). Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України. ДП «Друкарня МВС».
4. Макаренко, Н. В. (1996). Теоретические основы и методики профессионального психологического отбора военных специалистов. «Сент-Жак».
5. Садковий, В. П., & Тімченко, О. В. (2017). Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології. ФОП Мезіна В.В.
6. Тімченко, О. В. (2000). Стислий огляд сучасних концепцій добору в ризиконебезпечні професії. Вісник Харківського університету. № 498. 143-146.
7. Воробйова, І. В., Приходько, І. І., & Полторац, С. Т. (2012). Автоматизований психодіагностичний комплекс визначення професійної придатності кандидатів на військову службу у внутрішні війська МВС України і навчання у вищі військові навчальні заклади МВС України. Акад. ВВ МВС України.
8. Товма, М. І. (2010). Психологічні умови формування професійних якостей майбутніх командирів спеціальних підрозділів у процесі професіоналізації (на прикладі підрозділів з охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав) [Автореф. дис. канд. психол. наук].
9. Желого, А. М. (2014). Соціально-психологічні детермінанти професійного становлення командира підрозділу внутрішніх військ МВС України [Автореф. дис. канд. психол. наук].
10. Кучеренко, Н. С. (2016). Психологічне забезпечення службово-бойової підготовки майбутніх офіцерів технічного профілю Національної гвардії України [Автореф. дис. канд. психол. наук].
11. Юр'єва, Н. В. (2015). Мотиваційні ресурси стресостійкості військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних [Автореф. дис. канд. психол. наук].
12. Александров, Д. О., Юхновець, Г. О., & Казміренко, Л. І. (2002). Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників ОВС (професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів) Київ.
13. Ірхіна, С. М. (2007). Профорієнтація та професійно-психологічний відбір в органах внутрішніх справ України. «Друкарня МВС».
14. Кретчак, О. М. (2003). Психологічний аналіз професійної діяльності міліціонерів ДСО при МВС України та визначальні умови її удосконалення [Автореф. дис. канд. психол. наук].
15. Романенко, О. В. (2007). Особистість та професійна діяльність практичного психолога ОВС [Автореф. дис. канд. психол. наук].
16. Тарнавська, Н. П. (2007). Профілактична діяльність вихователя приймальника-розподільника для неповнолітніх МВС України та психологічні засади її удосконалення [Автореф. дис. канд. психол. наук].
17. Корольчук, В. М. (2009). Психологія стресостійкості особистості [Автореф. дис. д-ра психол. наук].
18. Миронець, С. М., & Тімченко, О. В. (2008). Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації. Консультант.
19. Вареник, В. В. (2001). Інженерно-психологічне забезпечення професійного відбору до Державної пожежної охорони України [Автореф. дис. канд. психол. наук].
20. Гонтаренко, Л. О. (2008). Професіографічний аналіз діяльності працівників чергової диспетчерської служби екстреного виклику МНС України [Автореф. дис. канд. психол. наук].
21. Мордюшенко, С. М. (2013). Професіографічний аналіз діяльності кінологів-рятувальників МНС [Автореф. дис. канд. психол. наук].
22. Снісаренко, А. Г. (2011). Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України [Автореф. дис. канд. психол. наук].
23. Ставицький, О. М. (2015). Теоретичні та методичні засади професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників [Дис. д-ра пед. наук].

24. Філіппов, С. О. (2004). Психологічні особливості професійної діяльності офіцерів-оперативників Державної прикордонної служби України [Автореф. дис. канд. психол. наук].
25. Приходько, І. І., Колесніченко, О. С., & Тімченко, О. В. (2016). Психологія екстремальної діяльності. НА НГУ.
26. Приходько, І. І., Мацегора, Я. В., & Колесніченко, О. С. (2021). Професіографія службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України. НА НГУ.
27. Приходько, І. І. (2008). Визначення стресостійкості у військовослужбовців підрозділів спеціального призначення внутрішніх військ МВС України під час виконання спеціального службово-бойового завдання. Вісник Національної академії оборони України. Вип. 4 (8). 116-122.
28. Лебедва, С. Ю., Оніщенко, Н. В., & Тімченко, О. В. (2019). Психологічні наслідки перебування рятувальників у зоні проведення антитерористичної операції. НУЦЗУ.
29. Prykhodko, I., Yurieva, N., Timchenko, O., Fomenko, K., Kernickyi, O., Tovma, M., & Kostikova, I. (2020). What Motivates Ukrainian Women to Choose a Military Service in Warfare? BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. 11(3). 36–53.

References

1. Prykhodko, I. I. (2008). Profesiyni psykhologichnyi vidbir maibutnikh ofitseriv vnutrishnikh viisk MVS Ukrainy [Professional psychological selection of future officers of the internal forces of the Ministry of Internal Affairs]. Akad. VV MVS Ukrainy. (in Ukrainian)
2. Barko, V. I. (2002). Profesiyni vidbir kadriv do orhaniv vnutrishnikh sprav (psykhologichnyi aspekt) [Professional selection of personnel for internal affairs bodies (psychological aspect)]. Nika-Tsent. (in Ukrainian)
3. Barko, V. I., Irkhin, Yu. B., & Neshcheret, T. V. (2007). Profesiografichni opys osnovnykh vydiv diialnosti v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy [Professional description of the main types of activities in the internal affairs bodies of Ukraine]. DP «Drukarnia MVS». (in Ukrainian)
4. Makarenko, N. V. (1996). Teoretycheskye osnovy y metodyky professyonalnoho psykhologicheskoho otbora voennykh spetsyalysto [Theoretical foundations and methods of professional psychological selection of military specialists]. «Sent-Zhak». (in Russian)
5. Sadkovyi, V. P., & Timchenko, O. V. (2017). Aktualni doslidzhennia v suchasni vitchyzniani ekstremalnoi ta kryzovii psykhologii [Current research in modern domestic extreme and crisis psychology]. FOP Mezina V.V. (in Ukrainian)
6. Timchenko, O. V. (2000). Styslyi ohliad suchasnykh kontseptsii doboru v ryzykonebezpechni profesii [A brief review of modern concepts of selection in risky professions]. Visnyk Kharkivskoho universytetu. № 498. 143-146. (in Ukrainian)
7. Vorobiova, I. V., Prykhodko, I. I., & Poltorak, S. T. (2012). Avtomatyzovanyi psykhodiagnostychnyi kompleks vyznachennia profesiinoi prydatnosti kandydativ na viiskovu sluzhbu u vnutrishni viiska MVS Ukrainy i navchannia u vyshchi viiskovi navchalni zaklady MVS Ukrainy [Automated psychodiagnostic complex for determining the professional suitability of candidates for military service in the internal troops of the Ministry of the Interior of Ukraine and training in higher military educational institutions of the Ministry of the Interior of Ukraine]. Akad. VV MVS Ukrainy. (in Ukrainian)
8. Tovma, M. I. (2010). Psykhologichni umovy formuvannia profesiynykh yakosti maibutnikh komandyriv spetsialnykh pidrozdiliv u protsesi profesionalizatsii (na prykladi pidrozdiliv z okhorony dyplomatychnykh predstavnytstv ta konsulskykh ustanov inozemnykh derzhav) [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [Psychological conditions for the formation of professional qualities of future commanders of special units in the process of professionalization (on the example of units for the protection of diplomatic missions and consular institutions of foreign countries) [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
9. Zhelaho, A. M. (2014). Sotsialno-psykhologichni determinanty profesiinoho stanovlennia komandrya pidrozdilu vnutrishnikh viisk MVS Ukrainy [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [Socio-psychological determinants of the professional formation of the commander of the internal forces unit of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
10. Kucherenko, N. S. (2016). Psykhologichne zabezpechennia sluzhbovo-boiovoi pidhotovky maibutnikh ofitseriv tekhnichnoho profilu Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [Psychological support of service and combat training of future officers of the technical profile of the National Guard of Ukraine [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
11. Iurieva, N. V. (2015). Motyvatsiini resursy stresostiikosti viiskovosluzhbovtiv pidrozdiliv Natsionalnoi hvardii Ukrainy z konvoiuвання, ekstradytsii ta okhorony pidsudnykh [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [Motivational resources of stress resistance of servicemen of the units of the National Guard of Ukraine for convoying, extradition and protection of defendants [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)

12. Aleksandrov, D. O. Yukhnovets, H. O., & Kazmirenko, L. I. (2002). Psykholohichne zabezpechennia operatyvno-sluzhbovoi diialnosti pratsivnykiv OVS (profesiino-psykholohichna pidhotovka pratsivnykiv operatyvnykh pidrozdiliv) [Psychological support of operational and service activities of employees of the OVS (professional and psychological training of employees of operational units)] Kyiv. (in Ukrainian)
13. Irkhina, S. M. (2007). Proforiientatsiia ta profesiino-psykholohichnyi vidbir v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy [Career guidance and professional and psychological selection in internal affairs bodies of Ukraine]. «Drukarnia MVS». (in Ukrainian)
14. Kretchak, O. M. (2003). Psykholohichnyi analiz profesiinoi diialnosti militsioneriv DSO pry MVS Ukrainy ta vyznachalni umovy yii udoskonalennia [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [Psychological analysis of the professional activity of DSO policemen at the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and determining conditions for its improvement [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
15. Romanenko, O. V. (2007). Osobystist ta profesiina diialnist praktychnoho psykholoha OVS [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [The personality and professional activity of a practical psychologist of the OVS [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
16. Tarnavska, N. P. (2007). Profilaktychna diialnist vykhovatel'ia pryimalnyka-rozpodilnyka dlia nepovnolitnikh MVS Ukrainy ta psykholohichni zasady yii udoskonalennia [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [Preventive activity of the educator of the receiver-distributor for minors of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the psychological principles of its improvement [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
17. Korolchuk, V. M. (2009). Psykholohiia stresostiikosti osobystosti [Avtoref. dys. d-ra psykhol. nauk] [Psychology of personality stress resistance [Author's Ref. thesis Dr. Psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
18. Myronets, S. M., & Timchenko, O. V. (2008). Nehatyvni psykhični stany riaduvanykiv v umovakh nadzvychainoi sytuatsii. [Negative mental states of rescuers in an emergency situation] Konsultant. (in Ukrainian)
19. Varenyk, V. V. (2001). Inzhenerno-psykholohichne zabezpechennia profesiinoho vidboru do Derzhavnoi pozhezhnoi okhorony Ukrainy [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [Engineering and psychological support of professional selection for the State Fire Protection Service of Ukraine [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
20. Hontarenko, L. O. (2008). Profesiografichnyi analiz diialnosti pratsivnykiv chervovo dyspetcherskoi sluzhby ekstremoho vyklyku MNS Ukrainy [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [Professional analysis of the work of emergency dispatchers of the Ministry of Emergency Situations of Ukraine [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
21. Mordiushenko, S. M. (2013). Profesiografichnyi analiz diialnosti kinolohiv-riaduvanykiv MNS [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [Professional analysis of the activities of dog rescuers of the Ministry of Emergency Situations [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
22. Snisarenko, A. H. (2011). Profesiografichnyi analiz diialnosti nachalnykiv karauliv operatyvno-riaduvanoi sluzhby tsyvilnoho zakhystu MNS Ukrainy [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [Professional analysis of the activities of the watch chiefs of the operational rescue service of the civil protection of the Ministry of Emergency Situations of Ukraine [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
23. Stavvytskyi, O. M. (2015). Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoho vykhovannia maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv [Dys. d-ra ped. nauk] [Theoretical and methodical principles of professional education of future border guards [Author's Ref. thesis Dr. Pedagogy. sciences]]. (in Ukrainian)
24. Filippov, S. O. (2004). Psykholohichni osoblyvosti profesiinoi diialnosti ofitseriv-operatyvnykiv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk] [Psychological features of the professional activity of operational officers of the State Border Service of Ukraine [Author's Ref. Ph.D. psychol. sciences]]. (in Ukrainian)
25. Prykhodko, I. I., Kolesnichenko, O. S., & Timchenko, O. V. (2016). Psykholohiia ekstremalnoi diialnosti. NA NHU. (in Ukrainian)
26. Prykhodko I. I., Matsehora Ya. V., & Kolesnichenko O. S. (2021). Profesiografiiia sluzhbovo-boiovoi diialnosti viiskovosluzhbovtsiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy. NA NHU. (in Ukrainian)
27. Prykhodko, I. I. (2008). Vyznachennia stresostiikosti u viiskovosluzhbovtsiv pidrozdiliv spetsialnoho pryznachennia vnutrishnikh viisk MVS Ukrainy pid chas vykonannia spetsialnoho sluzhbovo-boiovoho zavdannia. Visnyk Natsionalnoi akademii oborony Ukrainy. Vyp. 4 (8). 116-122. (in Ukrainian)
28. Liebiedva, S. Iu., Onishchenko, N. V., & Timchenko, O. V. (2019). Psykholohichni naslidky перебування riaduvanykiv u zoni provedennia antyterrorystychnoi operatsii. [Psychological consequences of the presence of rescuers in the area of the anti-terrorist operation] NUTsZU. (in Ukrainian)
29. Prykhodko, I., Yurieva, N., Timchenko, O., Fomenko, K., Kernickyi, O., Tovma, M., & Kostikova, I. (2020). What Motivates Ukrainian Women to Choose a Military Service in Warfare? BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. 11(3). 36–53.

Summary

Prykhodko I. doctor of Science in Psychology, professor, professor of the Department of Psychology and Pedagogy of the Humanitarian Faculty of the National Academy of the National Guard of Ukraine

Timchenko O. doctor of Science in Psychology, professor, chief researcher of the Laboratory of Extreme and Crisis Psychology of the National University of Civil Defense of Ukraine

MODERN APPROACHES TO THE STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODELING OF THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

Introduction. In recent years, Ukrainian scientists have shown a practical interest in the professiographic research in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. In various formations of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: the National Guard of Ukraine, the State Emergency Service of Ukraine, and the State Border Service of Ukraine thorough professiographic studies were conducted for many accounting specialties and, based on their results, professiograms, psychograms and acmeograms of specialists were compiled. However, quite a few specialties still remain outside the attention of researchers and require urgent study to improve the quality of professional psychological selection of candidates for relevant specialties, as well as psychological work with personnel.

Purpose of the article is devoted to the current state of the problem of the psychological study of the professional activity of specific specialties in the National Police, National Guard, State Emergency Service, and State Border Guard Service, which are part of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Methods. The analysis, comparison, generalization, systematization, and interpretation of the obtained data allowed for analyzing the scientific literature of the professiographic (acmeographic) study of the professional activity of specialists of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. This provided an opportunity to develop a structural and functional model of the professional activity of specialists of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Originality. The interpretation of the terms “*professiography*”, “*professiographic analysis*”, “*professiogram of a specialist*” is defined and substantiated. Psychological studies devoted to the development of professiograms and psychograms of specific specialties within the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are given and analyzed. This made it possible to prove that effective professional psychological selection should be based on the identification and comparison of the personal characteristics of a particular subject of activity with the existing model of the profession. This model should include both the main professionally important qualities and motives of activity that allow to achieve professionalism (acmeological invariants), as well as psychological qualities that negatively affect the effectiveness of the professional activity. The preliminary and main stages of the system-structural modeling of the professional activity of specialists of a specific specialty within the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are defined and characterized. As a result, a structural-functional model of professional activity of specialists of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine was created.

Conclusion. The specificity of compiling professiographic profiles of specialists of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is: firstly, in taking into account the relationship between objective and subjective characteristics of professional activity; secondly, the high requirements put forward to individual professions; thirdly, the necessary professionally important psychological qualities of a particular specialist; fourthly, psychological qualities that negatively affect the effectiveness of the professional activity of a particular specialist; fifthly, the need to carry out professional activities in extreme conditions under the influence of stress factors of increased intensity.

Key words: *professiography; professiographic analysis; professiogram of the specialist; psychogram; professional psychological selection.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Received/Поступила: 05.03.23.